

ERKEN KLASİK DÖNEM PROJESİ

İslâm araştırmaları alanında ciddi çalışmaların yapılabilmesi, her şeyden önce geçmişe ait birikimin ilmf değerlendirmelere tâbi tutularak incelenmesine ve yayımlanmasına baēlıdır. İslâm âleminde sayıları milyonlarla ifade edilen yazma eserlerin büyük bir kısmı henüz basılmamış veya araştırmacıların istifade edebileceēi şekilde ilmf neşre konu olmamıştır. Son yıllarda dil, edebiyat ve tarih alanlarında neşir çalışmalarının yapılması sevindirici olmakla birlikte İslâmî ilimler alanında son bir asırdır özellikle Hanefî ve Şâfiî fıkhına dair eserlerle “aklî ilimler”e, başta Mâtürîdiyye ve Eş’ariyye olmak üzere Sünnî kelâm sahasına giren eserlerin neşrine de ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu maksatla TDV İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) tarafından, “Erken Klasik Dönem Projesi” başlatılmıştır. Bu proje İslâm tarihinin 6. (12.) yüzyıl sonlarına kadar olan dönemine yoğunlaşacak ve İslâm Araştırmaları Merkezi’nin bu dönemden sonrasına odaklanan “İkinci Klasik Dönem Projesi” ile bir bütün teşkil edecektir.

Erken Klasik Dönem Projesi, ilim dalı olarak özellikle fıkıh ve aklî ilim dallarını (genelde İslâm düşüncesi, özelde kelâm, mezhepler tarihi vb.), dönem olarak 2-6. (8-12.) yüzyıllar arasındaki yaklaşık dört asırlık zaman dilimini (Abbâsîler ve Selçuklular’a ilâveten Büveyhîler, Sâmânîler ve Karahanlılar gibi mahallî devletler dönemlerini), coērafi olarak da genellikle Bağdat-Semerkant hattında yani İslâm dünyasının o dönemdeki merkezinde ve doğusunda yer alan bölgeleri kapsamaktadır. Proje kapsamında kataloglama, telif, tahkik, tercüme türünden yayınlar yapılması öngörülmektedir.

İMAM ŞÂFİ'İN KIYAS ANLAYIŞI

Soner Duman

Genişletilmiş ve gözden
geçirilmiş 2. baskı

Soner Duman, Doç. Dr.

1975 yılında İstanbul'da doğdu. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu (1998). Aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Cessâs'ın *el-Fusûl fi'l-usûl* Adlı Eserinde İlet Kavramı" adlı teziyle yüksek lisansını (2000), "Şâfî'nin Kıyas Anlayışı" adlı çalışmasıyla doktorasını tamamladı (2007). Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne öğretim üyesi olarak atandı (2011). 2014 yılında doçent oldu. Halen Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde öğretim üyesidir.

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

Yayın No. 680
İSAM Yayınları 54
İlmî Araştırmalar Dizisi 28
© Her hakkı mahfuzdur.

İMAM ŞÂFİ'İN KİYAS ANLAYIŞI
Soner Duman

TDV İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM)
tarafından yayına hazırlanmıştır.
İcadiye-Bağlarbaşı Cad. 40 Üsküdar/İstanbul
Tel. 0216. 474 0850
www.isam.org.tr yayın@isam.org.tr

Bu eser
TDV İslâm Araştırmaları Merkezi'nin (İSAM)
Erken Klasik Dönem Projesi
kapsamında yayımlanmıştır.

Bu kitap
İSAM Yönetim Kurulu'nun 09.05.2008 gün ve
2008/12 sayılı kararıyla basılmıştır.

Birinci Basım: Nisan 2009
Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 2. Basım: Eylül 2017
ISBN 978-975-389-957-4

YAYIN MATBAACILIK TİC. İŞLETMESİ

YAYIN

KITABEVİ

BASIMEVİ

Basım, Yayın ve Dağıtım

TDV Yayın Matbaacılık ve Tic. İşl.
Serhat Mah. Alınteri Bulvarı 1256. Sokak No. 11
Yenimahalle/Ankara
Tel. 0312. 354 91 31 Faks. 0312. 354 91 32
bilgi@diyanetvakfiyayin.com.tr
Sertifika No. 15402

Duman, Soner

İmam Şâfî'nin kıyas anlayışı / Soner Duman. – genişletilmiş ve gözden geçirilmiş 2. bs. – Ankara : Türkiye Diyanet Vakfı, 2017.
453 s. ; 24 cm. – (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları ; 680. İSAM Yayınları ; 54 . İlmî Araştırmalar Dizisi ; 28)

Dizin ve kaynakça var.
ISBN 978-975-389-957-4

İkinci Baskıya Önsöz

Bu kitabın ilk baskısının üzerinden dokuz yıl geçti. Bu sürede İmam Şâfiî üzerine ülkemizde ve yurt dışında birtakım yeni çalışmalar yapıldı, halen de yapılmaktadır. Öyle anlaşılıyor ki İmam Şâfiî'nin İslâm düşüncesi üzerindeki etkileri tarihsel süreçte başka birtakım çalışmalar yapılmasını da gerekli kılacaktır. Bu zaman zarfında benim de İmam Şâfiî'ye yönelik makale ve tebliğ düzeyinde yeni çalışmalarım söz konusu oldu. Böylece kitabın ikinci baskısında bu ara dönem çalışmalarına ana hatlarıyla da olsa temas etmek gerekli oldu.

İkinci baskıda kitabın ilk baskısı büyük oranda korunmakla birlikte giriş kısmına İmam Şâfiî'nin metodolojisine ilişkin modern dönemde ortaya konulan görüşlere dair genişçe bir bölüm eklendi, yurt içi ve yurt dışı çevrelerde nasıl bir İmam Şâfiî tasavvuruna sahip olunduğu ortaya konulmaya çalışıldı. Böylece çalışmamızın, İmam Şâfiî'ye yönelik geliştirilen bu tasavvurlar arasında hangi temele oturduğunun daha net olarak ortaya konulması hedeflendi.

Çalışmanın altıncı bölümü ise daha önceki baskıda yer almayıp yeni eklenmiş bir bölümdür. Bu bölüm daha önce yazdığımız ve bu eserle doğrudan ilişkili olan bir makaleden oluşmakta olup İmam Şâfiî'nin kıyas anlayışına yönelik klasik dönem

Hanefi usulcülerinin görüşlerini yansıtmaktadır. Çalışmanın sonuç kısmı da yeniden gözden geçirilip düzenlendi.

Eser, bu haliyle ilk baskıya göre hem hacim hem de bir bütün olarak gözden geçirilmek suretiyle -imkân ölçüsünde- geliştirildi. Çalışmamızın genel anlamda fıkıh ve usûl-i fıkıh alanındaki çalışmalara daha özelde ise İmam Şâfiî'ye yönelik çalışmalara mütevazı bir katkı sunmasını temenni ederiz. Gayret bizden, muvaffak kılmak Allah'tandır.

Soner Duman

3 Mart 2017

Önsöz

Fıkıh, kaynağı itibariyle vahye dayanmakla birlikte, vahyin inmeye başladığı ilk dönemlerden itibaren başta Hz. Peygamber olmak üzere ashabin ve sonraki dönemlerde diğer müctehidlerin akli çabalarını da içine almak suretiyle gelişmiştir. Hz. Peygamber döneminde başlayan ictihad faaliyetleri fıkıh mezheplerinin teşekkül ettiği müctehid imamlar devrinde zirveye ulaşmış, akıl - vahiy ilişkisinin fıkıh sahasındaki yansımaları kıyas, istihsan, istislâh vb. farklı isimlerle ifade edilmeye başlanmıştır.

Müctehidin dine katkısının sınırları ve şartları konusu ilk dönemlerden itibaren farklı düzlemlerde tartışılmış, konu genel anlamda akıl - nakil, re'y- rivayet denklemi içinde ele alınmıştır. Re'yin sistematik şeklini oluşturan kıyas konusu da bu bağlamda tartışılan konuların başında gelmiştir. Fıkıhın temellerinin kuruluşu anından itibaren beşer düşüncesinin dine katkısını asgari düzeyde tutmaya çalışan ve dinde aklın verilerine zorunlu olmadıkça yer vermeyenlerin yanında, akli olabildiğince serbest bir biçimde kullananlar var olagelmiştir. Şâfiî'nin önemi bu noktada öne çıkmaktadır. Zira o her iki eğilimi ve taraftarlarını yakından tanımış, -farklı görüş ve değerlendirmeler söz konusu olmakla birlikte- iki eğilim arasında bir sentez girişimini sağlamaya çalışmıştır. O, bu sentez girişimiyle re'y - rivayet denkleminde makbul olan ve olmayan re'y ve rivayetin sınırlarını belirlemeye çalışmıştır.

Şâfiî'nin kıyas anlayışı İslâm hukuk ekollerinin teşekkülü devrinde akıl-nakil ilişkisini en canlı biçimde aksettiren bir konu olması itibarıyla son derece büyük bir önem taşımaktadır. Bu çalışmada konu, yalnız teorik kaynaklardan değil uygulama ve örneklerden yola çıkılarak ve tümevarım yöntemi uygulanmak suretiyle ele alınmaya çalışıldı.

Tez konusunun seçilmesinden sonuçlandırılmasına kadar bana destek olan hocam Prof. Dr. İbrahim Kâfi Dönmez'e, eserin basımı öncesinde bazı noktalarının gözden geçirilmesi konusunda tekliflerini sunan ve basımını üstlenen İSAM idaresine, görüşlerinden istifade ettiğim değerli jüri üyelerine, kendisine öğrencilik etmekten gurur duyduğum, maddî-mânevî yardımlarını esirgemeyen kayınpederim Harun Baktı'ya, istişarelerde bulunduğum dostum Dr. Osman Güman'a, yetişmem için hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan anneme ve babama, tezimin bütün sıkıntılarını benimle paylaşan vefakâr eşim Esra Duman'a ve kızlarım Meryem ve Zeynep'e teşekkürü bir borç biliyorum.

Soner Duman

İstanbul 2009

İçindekiler

İkinci Baskıya Önsöz 5

Önsöz 7

Kısaltmalar 17

Giriş 19

I. ARAŞTIRMANIN AMACI ve ÖNEMİ 21

A. Klasik Dönem Şâfiî Tasavvuru 21

B. Klasik Şâfiî Tasavvurundan Modern Şâfiî Tasavvuruna 22

II. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI 43

A. Klasik Kaynaklar 43

1. Şâfiî'nin Eserleri 44

2. Klasik Dönem Fıkıh Usulü Eserleri 45

B. Modern Dönem Eserleri 46

1. Türkiye'de Yapılan Çalışmalar 46

2. Yurt Dışında Yapılan Çalışmalar 49

III. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ 53

A. Bilgilerin Tesbiti 53

B. Bilgilerin Tasnif ve Terkibi 54

IV. ŞÂFİÎ'NİN HAYATI ve ESERLERİNE KISA BİR BAKIŞ 57

A. Hayatı 57

B. Şâfiî'nin Eserleri 61

I. BÖLÜM

I. İCTİHAD - KIYAS İLİŞKİSİ 67

II. KIYAS KELİMESİNİN ANLAM ÇERÇEVESİ 71

III. USULÎ KIYAS 75

- A. Kıyasın Tanımı 75
 - 1. Sözlük Anlamı 75
 - 2. Terim Anlamı 75
- B. Kıyasın Hüccet Değeri 77
- C. Kıyasın Taksimi ve Türleri 79
 - 1. Genel Olarak 79
 - 2. Dayanağı Bakımından Kıyasın Türleri 80
- D. Kıyasın Epistemolojik Değeri 86
- E. Kıyasın Sahası 88
 - 1. Hanefiler'e Göre Kıyasın Sahası 89
 - 2. Şâfîiler'e Göre Kıyasın Sahası 90
- F. Kıyasın Rükün ve Şartları 91
 - 1. Asıl 91
 - 2. Fer' 93
 - 3. Ashın Hükümü 94
 - 4. İllet 94
- G. Kıyas – Yorum İlişkisi 96
 - 1. Yorum İctihadı ile Kıyas İctihadı Arasındaki İlişki 97
 - 2. Kıyas - Yorum Farkı 98
 - 3. Genişletici Yorum - Kıyas İlişkisi / Farkı 99
 - 4. Daraltıcı Yorum - Kıyas İlişkisi 103
 - 5. Ta'lil 104
 - 6. Kıyas - Mefhûm-i Muhâlefet İlişkisi 105

II. BÖLÜM

- I. ŞÂFİİ'DE BEYAN TEORİSİ ve ŞER'İ DELİLLER 109
 - A. Beyan Teorisi 109
 - B. Şer'î Deliller 116
 - 1. Delillerin Geçerlilik Açısından Tasnifi 116
 - 2. Delillerin Hiyerarşik Yapısı 119
 - 3. Delillerin Yorumlanması ve Kıyaslar Konusunda Tercih 121
- II. ŞÂFİİ'DE İCTİHAD - KİYAS KAVRAMINA GENEL BAKIŞ 123
 - A. İctihad - Kıyasın Anlamı 123
 - 1. Kavram Olarak İctihad - Kıyas 123

2. İctihadın Meşruiyeti 126
3. İctihadın Alanı / Sınırları 129
4. İctihad-Kıyas Sonucu Ulaşılan Hükmün Bağlayıcı Olması
(Terkinin Câiz Olmaması) 130
5. İctihad-Kıyasta Aklın Rolü 133
6. İctihad-Kıyas ile Delil Arasındaki İlişki 136
7. İctihadın Sağladığı Bilginin Değeri 138
8. İctihad Ehliyeti 140
- B. İctihad-Kıyas ile İlişkili Diğer Kavramlar 142
 1. İstinbat 142
 2. İstidlâl 143
 3. Re'y 145
- C. İctihad-Kıyas ile Naslar Arasındaki İlişki 146
 1. Nassın Yorumunu Teyit 146
 2. Nassın Âmmını Tahsis ve Mutlakını Takyid 149
 3. Nassın Hükmünü Genişletme (Ta'diye) 150
 4. Birbiriyle Çelişen Naslar Arasında Tercih 150

III. BÖLÜM

- I. ŞÂFİÎ'DE USULÎ KIYASIN TANIMI 155
- II. ŞÂFİÎ'NİN USULÎ KIYASI İFADE ETMEK İÇİN
KULLANDIĞI KELİMELER 157
 - A. Kıyas Kelimesi ve Türevlerini Kullanarak Yaptığı Kıyas 157
 - B. Kıyas Kelimesi ve Türevlerini Kullanmaksızın
Kıyas Yapması 160
 1. Terminoloji 160
 2. Alan 161
 3. Literatür 161
- III. ŞÂFİÎ'DE USULÎ KIYASIN TÜRLERİ 175
 - A. Dayanağı Açısından Kıyasın Türleri 175
 1. Kıyâsü'l-ma'nâ (İllet Kıyası) 177
 2. Şebeh Kıyası 181
 3. Şâfir'de Usulî Kıyasın Epistemolojik Değeri 188

- B. Asıl ve Fer'in Hükümlerinin Birbiriyle Mukayesesi
Bakımından Kıyasın Türleri 192
- IV. ŞÂFİ'İN KİYASIN SAHASI 195
- A. Genel Olarak 195
- B. Hanefîler'ce Kıyasa Kapalı Olarak Görülen Alanda Şâfî'nin Kıyas Yapması 196
1. Cezaî Niteliğe Sahip Hükümlerde Kıyas 196
 2. Hükümün Sebebinde Kıyas 199
 3. Dilde Kıyas 200
- C. Kıyasın Geçerli Olmadığı Hükümler 200
1. Genel Kurala Aykırı Olarak Sabit Olan Hükümler 200
 2. Ruhsatlar 203
 3. Taabbüdü Hükümler 210
 4. Miktarlar 215
 5. Mefhûm-i Muhâlifin Söz Konusu Olduğu Hükümler 216
- V. ŞÂFİ'İN KİYASIN RÜKÛN ve ŞARTLARI 217
- A. Asıl 217
1. Genel Olarak 217
 2. Şâfî'nin Farklı Asıllara Dayanarak Yaptığı Kıyaslara Örnekler 219
 3. Şâfî'de Asılla ve Aslın Hükümü ile İlgili Şartlar 224
- B. Fer' 231
1. Fer'in Asla Benzer Olması 231
 2. Fer'in Hükümü Hakkında Naslarda veya İcmâda Bir Hüküm Bulunmaması 239
 3. Fer'in Yakın Bir Asıl Varken Uzak Asla Kıyas Edilmemesi 242
 4. Fer' Hakkında Mensuh Bir Hüküm Bulunmaması 242
- C. Aslın Hükümü 243
- D. İlet 243
1. Kavram 243
 2. Şartları 244
 3. İletin Yapısı ve Hükümüne İlişkin Bazı Meseleler 249

- VI. KIYASIN SAĞLAMLIĞININ TESBİTİNDE MÜCTEHİDİN
GÖZ ÖNÜNDE BULUNDURMASI GEREKEN NOKTALAR 253
- A. Kıyasın Sağlamlığını Tesbitte Tümevarımdan
Yararlanılması 253
- B. Kıyasın Vaz' Bakımından Fâsid Olup Olmadığının
Kontrol Edilmesi 254
- C. Asıl ve Fer'in İçinde Bulunduğu Şartların Birbiriyle
Uyumlu Olması 256
- D. Hüküm, Müessese ve Alanların Birbirine Kıyaslanmasında
Dikkat Edilmesi Gereken Noktalar 257

IV. BÖLÜM

- I. Şâfî' de Kıyasın Yorum Bağlamında Kullanılması 267
- A. Nassın Delâleti 267
- B. İletin Nas Tarafından Belirtilmesi 269
- C. Nasta Yer Alan Kaydı İhtirazî Kayıt Olarak Görmemek
(Mukayyet Nassı Mutlak Olarak Görmek) 270
- D. Dilde Kıyas 272
- E. Tenkihu'l-Menât 273
- F. İlgili İki veya Daha Çok Nassın Birlikte Değerlendirilmesi
Sonucu, Hiçbirinde Bulunmayan Bir Hükme Ulaşılması 274
- G. Delâletler / İstidlâl 276
- H. Yorum ve Kıyasın Aynı Anda Uygulanması 277
- II. ŞÂFÎ' DE YORUM İCTİHADINDA KIYASTAN
YARARLANMA 279
- A. Âmmın Kıyas ile Tahsisi 279
- B. Mutlakın Mukayyede Kıyas Yoluyla Hamledilmesi 282
- C. Ta'lîl 285
- D. Nassın Muhtemel Yorumlarından Birini Kıyas
ile Destekleme 285
- E. Hüküm İçi Boşluğun Doldurulmasında Kıyastan
Yararlanma 290
- F. Kıyas - Mefhûm-i Muhâlîf İlişkisi 292

V. BÖLÜM

I. GENEL PRENSİP İCTİHADİ 299

- A. Mahiyeti 299
- B. Makāsıdü'ş-Şerīa Kavramı ile İlişkisi 300
- C. Kapsamı 301
- D. Şâtıbî ve Genel Prensip İctihadı 302

II. ŞÂFİİ'DE GENEL PRENSİP İCTİHADİ BAĞLAMINDAKİ UYGULAMALAR 305

- A. Genel Kural Eksenli İctihad 305
 - 1. Genel Olarak 305
 - 2. Şâfî'nin Hüküm Vermede Esas Aldığı Bazı Genel Prensipler 306
 - 3. Nassın Açık İfadesinden veya Yorumundan Elde Edilen Genel Prensiplere Dayalı İctihad Örnekleri 314
 - 4. Açıkça Zikredilmeyen Bir Genel Prensibe Dayalı İctihad Örnekleri 315
- B. Genel Prensip İctihadı Bağlamında Yer Alan Edillen Şâfî'nin Fıkıh Metodolojisindeki Yeri 321
 - 1. İstislâh 321
 - 2. Sedd-i Zerâi' 343
 - 3. İstihsan 350
 - 4. İstishâb 359
 - 5. Zâhiri Esas Alma 367
 - 6. Akidlerin Yorumlanması 371
 - 7. Örfü Dikkate Alma 371
 - 8. Galip Zannı Esas Alma 374
 - 9. Takdir Yetkisi 375
 - 10. İnsanlar Arasındaki Yaygın Durumu Dikkate Alma 377
 - 11. Tecrübeyi Dikkate Alma 380
 - 12. Çoğunluğun Görüşünü Dikkate Alma 383

VI. BÖLÜM**I. Şâfiî'ye Yönelik Hanefî Muhitteki Eleştirilerin Teorik**

Alt Yapısı 387

II. Şâfiî'nin Kıyas Anlayışına Yönelik Eleştirilerin

Uygulamaya Etkisi 397

A. Kıyasın Şartlarına Riayet Etmediğine İlişkin İtirazlar 397

1. Yalnızca Asla Özgü Olan Hükmü Kıyas Yoluyla

Genişletmesi 397

2. Dinde Kıyasa Aykırı Olarak Sabit Olan Hükümlere

Kıyas Yapması 400

3. Nasla Sabit Şer'î hükmün, Asla Benzeyen

ve Hakkında Nas Bulunmayan Fer'e Aynen İntikal Etmesi

Şartına Aykırı Davranması 402

4. Tâtil Sonucunda Aslın Hükmünde Veya Tâtil Edilen Nassın

Lafzında Bir Değişikliğin Meydana Gelmemesi 413

B. Diğer İtirazlar 415

1. Şebeh Kıyasını Kabul Etmesi 415

2. Aslın Mâlûl Olduğunu Gösteren Delili Gerekli

Görmemesi 416

3. Hükme Etki Etmeyen (gayri müessir) Vasıfla

Tâtil Yapması 417

4. "Nasların Delâletleri" Kapsamında Yer Alan İctihat

Faaliyetlerini Kıyas Kapsamında Değerlendirmesi 418

Sonuç 421

Kaynakça 437

Dizin 447